

Dichotómia romantizmu Jókai a Štúrovci

Merva Attila

Dichotomy of Romanticism

Jókai and the Štúrs

Abstract

The paper deals with national progress during the period of Hungarian romanticism. This sensitive case is approached from a literary context, more precisely through the point of view of a writer Mór Jókai, to the representatives of the Slovak national movement - the Štúrs. The paper tries to show a certain dichotomy during the assessment of actions made by the Štúrs and the reactions of common Slovaks living in the monarchy, through the analysis of Jókai's novels Szomorú napok (Sad Days) and Akik kétszer hainak meg (Yesterday and Today in Slovak translation). During the analysis, we try to work with the case of antagonism on both sides that still exists up to the present day, and look for possible solutions for these sensitive, literary-historical (and partially over-political) events.

Key words:

romanticism, Jókai, Štúr, Lajos Beniczky, antagonism, national evolution

Kľúčové slová:

romantizmus, Jókai, Štúr, Beniczky Lajos, antagonizmus, národnostný vývoj

„Národnú mytológiu majú všetky národy, aj keď u niektorých sa z času na čas objaví potreba kritickéj sebareflexie, demýtizácie. Ibaže demýtizátorov je zvyčajne oveľa menej, ako mýtovtorcov“ (Chmel 2010, 63).

Vyššie uvedená myšlienka Rudolfa Chmela metaforicky zachytáva súčasný stav slovenskej a maďarskej komparatistiky. Na oboch stranách nájdeme nedotknuteľné ikony v literárnej histórii, o ktorých zdá sa, nedokážeme viesť dostatočne uvážené odborné diskusie. Prečo to tak je? Zrejme kvôli skalopevným postaveniam v národných kánonoch, ale predovšetkým kvôli exponovaní sa v politickom diani spomínaných autorov. Pramene týchto nezhôd môžeme hľadať už v prvej tretine 19. storočia, v takzvanom období reforiem v Uhorsku, počas ktorých prebiehal národno-emancipačný boj všetkých národností vtedajšom, predovšetkým feudalistickom štátnom zriadení. Neskôr sa tento rozkol rozšíril, resp. kulminoval v meruôsmom roku, kde sa počas krátkeho obdobia udiali významné spoločenské zmeny, ktoré dodnes determinujú zmýšľanie o národnej identite a o sformovaní sa moderných národov v tomto regióne. Práve v tomto období sa objavuje markantný vplyv literárneho romantizmu, a taktiež osobná angažovanosť významných predstaviteľov literárneho života v politických dianiach jednoznačne určuje charakter vtedajších diel. V našom štúdiu sme sa rozhodli bližšie preskúmať vyššie spomínaný rozkol z kontextu popredného predstaviteľa maďarskej literatúry, publicistiky a taktiež politického života 19. storočia: Móra Jókaiho.

Reflexie mladého publicistu Jókaiho na aktivity Štúrovcov

„Dnes Slováci existujú ako národ politický a kultúrny, bezpochyby aj pre stúpen-
cov toho názoru, že len taká entita, ktorá má vlastný štát, má právo nazývať sa
národom. Odkedy však Slováci existujú ako národ? Slovenská historiografia si-
tuuje proces formovania moderného slovenského národa do obdobia od konca
18. storočia: prvé národné programy vznikli v 30. a 40. rokoch 19. storočia, prvé
celonárodné inštitúcie v 60. rokoch, pričom ten proces bol narušený najmä po
roku 1875“ (Ferenčuhová 2007, 172). Ako sme aj vyššie spomenuli, práve v ob-
dobí reforiem v Uhorsku sa začínajú formovať určité politické rámce k dlhodo-
bému procesu sebaurčenia národov (národností) v strednej Európe. V určitom
zmysle to môžeme chápať aj ako „súťaž“ o politické, spoločenské posilnenie iden-
tity jednotlivých národností vtedajšieho Uhorska (Halász 2011, 14). Slováci, Ma-
ďari, Česi, Chorváti, Srbi, Rumuni, dá sa povedať, že malými odchýlkami všetky
tieto stredoeurópske nácie v tomto období začali formulovať svoj národný-národ-
nostný program. Áno, bolo to veľmi dynamické obdobie, nakoľko sa feudálne
väzby začali postupne uvoľňovať na celom kontinente, a tieto prúdy sa skôr, či
neskôr dostali aj do Uhorska. Ako inak, klasickou cestou: z Paríža cez Viedeň,
avšak zo slovenského kontextu hľadiac, aj z evanjelických univerzitných miest
Nemecka. „Od začiatku 19. storočia sa slovenský nacionalizmus dovtedy osvie-
tenského zamerania inšpiruje nemeckou klasickou filozofiou a integruje do seba
filozofické myslenie Kanta, Fichteho, Herdera a Hegela, čo sa na Slovensko do-
stáva priamou cestou, a to prostredníctvom evanjelických vzdelancov, ktorí často
absolvovali štúdium na univerzitách v Göttingene, Halle alebo Jene. Najmä dve
koncepce romantického typu ovplyvnili slovenský nacionalizmus a mali aj širší
dosah na ostatné slovanské národy – koncepcia Jána Kollára a neskôr Ľudovíta
Štúra. Obidvaja proti uhorskému politickému národu postavili slovanský národ
zložený z kmeňov, proti maďarskej dobyvačnej minulosti postavili slávnú budú-
nosť Slovanov, proti politickej moci silu ducha národa a kmeňa (pre Kollára česko-
slovenského, pre Štúra slovenského)“ (Ferenčuhová 2007, 178). Pokračujúc
v tomto myšlienkovom pochode, môžeme skonštatovať, že vtedajší slovenskí
vzdelanci a literáti si podriadili svoju tvorbu v prospech národno-emancipačného
boja, v duchu vtedajších prúdov romantizmu. A presne od tohto obdobia môžeme
datovať ten markantný názorový, politický aj kultúrny rozkol slovenského a ma-
ďarského literárneho života. Tento stav s premennou sinusoidou trvá dodnes.

Pritom maďarský aj slovenský literárny romantizmus mal spoločnú kolisku.
Posilnenie literárnych a jazykovedných fundamentov i vzťahy s ľudovou tvorbou,
vypracovať rámce prozaických rozmerov, slúžiacich k posilneniu národných iden-
tít čitateľov. (Chmel 1980, 37). V tomto procese kráčali vedľa seba slovenské
aj maďarské snahy, a bolo jasné, že v týchto medziach je len otázkou času, kedy
sa ich záujmy stretnú. Pokiaľ berieme fakty, ktorými sú kodifikácia spisovných
jazykov, rozvoj prozaickej a publicistickej tvorby na oboch stranách, tak zistíme,
že v tomto kontexte ešte nenachádzame žiadne významné prípady neskoršieho
antagonizmu. Vynára sa otázka, prečo? V tomto rannom období romantizmu
v Uhorsku sa zatiaľ brali modernizačné snahy za spoločné ciele celkovo. Kým
sa však maďarský národ už v tomto období mohol opierať o inštitúcie (vznik Aka-

démie vied, reformné krídlo uhorského snemu, silu práve formujúcej sa politickej tlače atď.), emancipačné snahy slovenského národa sa netešili z takej širokej podpory inštitúcií, resp. táto podpora mala len regionálny charakter. „Vzhľadom na chýbajúci verejnoprávny status slovenskej etnie je jeho štýl romantický a pôvod a zdôvodnenie mimoinštitucionálne a idealistické. Utvára sa mimo rámca etablovaných inštitúcií a jeho účelom je skok zo sveta ideálu do sveta skutočnosti a praxe, jedným slovom: dosiahnutie inštitucionalizácie slovenského národa, zabezpečenie politického statusu spoločenstvu slovensky hovoriacich obyvateľov Uhorska. Pritom vychádzalo z herderovského konceptu národa ako akéhosi prirodzeného jazykového spoločenstva, ktoré sa vnímalo na spôsob jedinečnej osobnosti“ (Pichler 2007, 103). Bol to práve Ľudovít Štúr, ktorý spolu s Hurbanom a Hodžom vytvorili prvý rukolapný inštitucionálny rámec, predovšetkým kodifikáciou spisovného slovenského jazyka a zakladaním politického – literárneho časopisu, resp. permanentným exponovaním svojho politického programu. Samozrejme, v štyridsiatych rokoch 19. storočia sa tieto snahy dostali do ostrého sporu s vtedajšou politickou a intelektuálnou vrstvou Uhorska. „Maďarský teritoriálny nacionalizmus a slovenský jazykový a kultúrny nacionalizmus od tridsiatych rokov 19. storočia nevysielali na rovnakej vlne, v revolúcii sa nemohli stretnúť, keďže išlo najprv o záujmy partikulárne a až potom o nezávislosť a slobodu univerzálnu, a keďže Slováci od Maďarov ochranu ťažko mohli očakávať, upli sa na Rakúsko a chiméru federalizácie“ (Chmel 2009, 39). Pri tomto bode, resp. pri kontexte protihabsburskej revolúcie sa dostávame až k Mórovi Jókaimu, ktorý ako mladý publicista a etablojúci sa spisovateľ reaguje na kroky Slovenskej národnej rady v meruôsmom roku. Jeho kritika je smerovaná predovšetkým k členom SNR, ich protištátnej a velezradnej činnosti, ktorá bola vojensky koordinovaná z Viedne, materiálnou podporou južných Slovanov (Demmel 2011, 270).

Mór Jókai patrí bezpochyby medzi najznámejších, najčítanejších maďarských autorov, a čo sa týka 19. storočia, bol jedným zo zakladateľov modernej formy publicistiky vo vtedajšom Uhorsku. V podstate boli so Štúrom súčasníci, do konca v tom istom čase ako Štúr navštevoval Jókai evanjelické lýceum v Prešporku, kvôli zdokonaľovaniu sa v nemeckom jazyku. Hoci vo svojej ranej tvorbe píše celkom realisticky o slovenských študentoch v lýceu, avšak v niektorých prameňoch pochybujú o tom, že by sa bol poznal s niektorými z nich (Fábri 1991, 86–87). V roku 1845 sa Jókai rozhodol, že sa presťahuje do Pešti a po počiatočnom úspechu svojho prvého románu v tlači (*Pesti Divatlap*) sa stáva súčasťou tunajších literárnych kruhov, spolku z Pilvaxu (Pilvax-kör). Kaviareň Pilvax bola v tých rokoch významným miestom, dá sa povedať, že slúžila ako základňa pre vtedajšiu intelektuálnu a politickú mládež. Samotný Jókai síce v roku 1846 ako advokátsky koncipient (pôsobil aj u advokáta slovenského pôvodu: Alexandra Wrchovského) zloží justičné skúšky, ale na právnickú dráhu nikdy nenastúpi. Jeho poviedky a krátke glosy dostávajú priaznivé ohlasy, a ešte v tom istom roku nastúpi k časopisu *Életképek* (Kaleidoskopy) ako divadelný kritik. Pritom býva so svojim starším priateľom a mentorom Petófiom a s jeho manželkou a horlivo sa zapája do rebélií proti vtedajším vydavateľom literárnych periodík. Nakoniec tie „rebélie“ skončia pozitívnym výsledkom pre autorov a Jókai sa znova zamestná u *Életképek*, teraz už ako redaktor. Avšak jar národov v roku 1848 pri-

niesol závažné zmeny v jeho živote. Na základe udalostí v Paríži a Taliansku začali viať závan revolúcie vo Viedni a v Uhorsku. Dňa 15. marca sa zišla aj peštianska mládež pri budove Národného múzea, kde sa revolučné nálady eskalovali: zaspievali Petőfiho *Národnú pieseň* (Nemzeti dal), obsadili tlačiarne a dali bez cenzúry vytláčiť požiadavky národa v 12-tych bodoch, ktorú prečítali pre zhromaždených ľudí a revolučné udalosti odrazu nabrali na obrátkach. Popri Sándorovi Petőfim sa stáva hrdinom týchto dní aj mladý Jókai, ktorý aj ako publicista je prítomný pri všetkých významných udalostiach revolúcie. Ako redaktor politických novín *Pesti Napló* (Peštianský denník) a po úteku vtedajšej vlády do Debrecína, *Esti Lapok* (Večerné listy) často reagoval aj na snahy a akcie Štúrovcov. Veľmi zaujímavá je jeho dichotómia, najmä čo sa týka Slovákov: kým obyčajný ľud, ktorý zväčša bojoval na strane maďarskej povstaleckej armády velebil a vyjadroval sa o nich doslova v superlatívoch, predstaviteľov SNR označoval za velezradcov, štváčov a nepriateľov Uhorska (Jókai 1980, 93). Na stranách *Esti Lapok* napríklad tiež písal o vynaliezavosti slovenského obyvateľstva Tisovca počas zimných bojov v roku 1849, ktorí vyhnali z obce Hurbanove oddiely hlásajúc, že oni síce hovoria po slovensky, ale srdce majú uhorské (Jókai 1980, 88). Viaceré krátke glosy nájdeme z tohto obdobia, skoro všetky sa publikovali v *Esti Lapok*, v ktorých ostrým sarkazmom opisuje prehry Hurbanových oddielov, ktorých samotný slovenský ľud hnal preč zo svojich obcí a miest, predovšetkým na území dnešného východného Slovenska: opisuje v nich triezvosť ľudu voči štváčskej politike slovenského triumvirátu, tj. SNR (Jókai 1980, 113, 144–145, 152–153, 157, 216). Vyššie uvedená dichotómia, resp. ambivalencia v kontexte slovenského ľudu je rukolapná už od začiatku jeho spisovateľskej, novinárskej dráhy a de facto ho sprevádzala po celý jeho život. Determinantom tej ambivalencie môžeme označiť vzťah slovenského obyvateľstva k určitým udalostiam a kľúčovým postavám meruôsmych rokov. Zdá sa, že na mladého publicistu Jókaiho značne vplývali paradigmy vtedajšej uhorskej politickej moci, ktorá sa snažila o vytvorenie nedeliteľného, jednotného „politického“ národa. Avšak, musíme uznať, že jeho reakcie na slovenské snahy v tlači sa datujú až na rok 1848, vlastne sú to reakcie predovšetkým na vojenské a svojim spôsobom protištátne reakcie Štúrovcov. Počas našich výskumov sme sa v Jókaiho tvorbe nikde nestretli negatívnymi postojmi voči slovenskému národu, ani voči iným národnostiam vo vtedajšom Uhorsku, jeho reflexie sa týkali výlučne iba politických predstaviteľov, ktorí konali proti revolučným snahám a vlastne sa pridali na stranu reakcie (Fried 1974, 84–85). Z jeho kontextu pozerajúc, tie reflexie nie sú ničím výnimočné, tak isto, ako aj snahy Štúrovcov, ktorí sa tiež usilovali o začlenenie svojho ľudu do radu medzi moderných európskych národov, so všetkými atribútmi, čo k tomu patria (Demmel 2011, 274).

Štúr(ovci) v románe *Smutné dni* (Szomorú napok)

Román *Szomorú napok* (Smutné dni) začal Jókai písať a následne publikovať v roku 1848 ešte v umeleckom časopise *Életképek*, ale po šiestich kapitolách prestal. Až v roku 1856 začal úplne odznova, teraz už v časopise *Pesti Napló*. V kritickom vydaní románu sa v doslove píše, že vraj nechcel písať práve kvôli po-

stoju Slovákov z východu, ktorí v takom hojnom počte bojovali za maďarskú vec, z iných prameňov sme sa dozvedeli, že práve vtedy mal ťažkosti v osobnom živote (sobáš, hádka s matkou a s rodinou i s priateľom Petőfim) a ešte k tomu aj bojová situácia v krajine, a on jednoducho v tej atmosfére nedokázal tvoriť. (Jókai 1963, 256, alebo Szajbély 2010, 85). Už aj pri zrode románu je teda určitý názorový rozkol. Samotný román je jediným jeho dielom, kde sa určití slovenskí predstavitelia dostávajú do negatívneho svetla. Napísal ho na základe kroniky z roku 1831, keď sa na Zemplíne odohrala sedliacka vzbura kvôli vypuknutiu cholery. Vtedy, prostý ľud napadol svojich zemanov z nevedomosti a zo strachu, že ich chcú otráviť. Muselo zasahovať aj vojsko. Tento príbeh sformoval Jókai, ale do role iniciátora vzbury obsadil Tamása (Tomáša) Bodzu, v jeho pomenovaní panslavistického miestneho učiteľa, ktorého jednoznačne sformoval z obrazu Štúra. Prečo práve zo Štúra? Vlastne, keď sa na to pozrieme dnešným okom, zistíme, že táto postava je určitou kolážou Štúra, Hurbana aj Kollára. Tomáš Bodza sniva o všeslovanskej vzájomnosti pod vedením ruského cára, verí dokonca, že všetky zemepisné názvy Európy majú slovanský pôvod atď. (Jókai 1963, 49). Pri opise zistíme, že Bodza chodil do školy do Prešporka, kde sa naučil nenávidieť všetko, čo je maďarské. „V Prešporku, kde priemysel je nemecký, panstvo je maďarské a chudoba je slovanská. Priemysel ťahá k panstvu, a chudoba nenávidí obe“ (Jókai 1963, 126, preklad autora). Samozrejme, Jókai dosť skresľuje, aj keď on sám dva roky študoval na evanjelickom lýceu v Prešporku a určite poznal niektorých slovenských študentov. Z kontextu románu však je evidentné, že negatívna postava šartuje z dosť nevýhodnej sociálnej pozície, a tým pádom k národnostnému napätiu sa pridáva aj napätie zo sociálnych nepomerov, ktoré vlastne zavŕši ten celkový antagonizmus (Fábi 1991, 87). Samotný román vychádza z kroniky Jánoša Balás-házyho, avšak v tejto kronike zo začiatku štyridsiatych rokov sa nespomínajú žiadne národnostné (tobôž nie panslavistické) nálady slovenského obyvateľstva Zemplína. Bola to feudálna vzbura, nesúca na sebe všetky znaky triedneho boja. V doslove kritického vydania sa tiež skonštatuje, že spomínanú zápletku s panslavizmom si mladý Jókai iba vymyslel, pravdepodobne zo strachu, ktorý v práve tých rokoch panoval na strane uhorskej politickej elity a bol celkovo irelevantný (Jókai 1963, 262–263). Veď, samotní Štúrovci v meruôsmom roku (ešte) vychádzali z konceptu austroslavizmu, a opierali sa predovšetkým o podporu Viedne a nie cárskeho Ruska, ktoré zo svojej zmluvnej pozície medzi panovníckymi domami Habsburgov a Romanovov ani nemala záujem agitovať v Uhorsku. Samozrejme, neskôr sa táto koncepcia – hlavne u Štúra – celkom zmenila (Chmel 2009, 35–36). Vrátiac sa k samotnému románu, ktorý bol iba druhým v rade Jókaiho románov musíme skonštatovať, že na mladého autora silno vplývali vtedajšie prúdy francúzskeho literárneho romantizmu, predovšetkým Eugen Sue a Victor Hugo. Román *Smutné dni* sa odohráva doslova v Hugovských kulisách: naturalistické opisy bojových scén, pochmúrne miesta, prítomnosť ľudskej trosky, eskalácia emócií z hľadiska veľkých cieľov, výmena rolí mužov a žien (manželka kata, resp. grófká Kamienská) a tak isto pochmúrne uzavretie príbehu z množstvom obetí, medzi nimi aj samotný aktér eskalácie udalostí: Tomáš Bodza. Samotné slovensky hovoriace obyvateľstvo je vykreslené iba ako obeť panslavistických štváčov, ktorí ich naviedli na zlú cestu. Dielo je naozaj zvláštnou zmesou fikcií

a kroniky, vplyvov francúzskeho romantizmu (Sue, Hugo) a domáceho národnostného antagonizmu. Spomínaná ambivalencia je sprievodným javom Jókaiho ranej tvorby a z kontextu slovenských postáv sa s ňou môžeme stretnúť aj v jeho neskorších románoch, avšak už bez mystických kulís francúzskeho romantizmu.

Štúrovci v románe *Akik kétszer hálnak meg* (v českom preklade: *Včera a dnes*)

Jókai bol jedným zo spisovateľov, publicistov a neskôr aj z politikov Uhorska v 19. storočí, ktorí termín liberalizmu brali skutočne vážne. Samozrejme, svojim spôsobom to hraničilo aj idealizmom, ale na tú dobu patrili medzi ľudí so zmyslom pre spoločenský pokrok. K tomu patril aj dobrý úmysel pre všetky národnosti v Uhorsku, pre ich kultúrny, jazykový a vzdelanostný vývoj. Ako jeden z jeho hlavných monografistov, István Sötér poznamenal: „zmyslom jeho tvorby bola neoblomná dôvera v dobrou, veril, že aj v histórii sa uplatní princíp dobra a pravdy. Jeho vlastenectvo bolo bez zlosti a nevráživosti, bez nenávisť iných etník“ (Sötér 1979, 537, preklad autora). Nesmieme zabudnúť, že 19. storočie bolo storočím rodiacich sa moderných národov Európy, čiže v tomto období sa vytvárali rôzne silné stereotypy, ktoré viac-menej prežívajú dodnes, najmä čo sa týka názorov na druhé etniká. Moderné formy nacionalizmov vychádzajú aj z rétorických foriem, ktoré pramenia práve v nami skúmanom období, hoci na vymedzenie niečoho cudzieho tie termíny existujú minimálne od staroveku (Koselleck 1997, 8–11). Jókaiho rétorika voči Slovákom v tomto zmysle bola vždy tolerantná a po roku 1862 priam až priateľská. Čo tomu predchádzalo? Predovšetkým jeho priateľský vzťah s Lajosom (Ludwigom) Beniczky, charizmatickým človekom, vojakom, politikom slovenského pôvodu, ktorý bol poverencom banických miest slobodnej uhorskej vlády počas revolučných udalostí, a ktorý bol za to trestaný tvrdým, osemročným žalárom v Kufsteine.

Ludwig Beniczky bol rodákom z Dolnej Mičinej, z vtedajšej zvolenskej župy. Rodina Beniczkých patrila medzi zemiansku vrstvu, ktorá mala dlhý rodokmeň na vtedajšom Hornom Uhorsku. Rodina síce bola členom uhorskej šľachty, ale ich primárnou rečou bola slovenčina, sekundárnou nemčina. Mladý Ludwig študoval najprv v Banskej Bystrici, neskôr na banskej akadémii v Štiavnic, následne študoval právo v Pešti. Pravdepodobne až vtedy sa naučil po maďarsky, nakoľko v jeho pamätiach sa spomína, že aj v meruôsmom roku ešte nevedel správne písať ani hovoriť (Beniczky 1924, 9). Vo veľmi mladom veku sa stáva druhým županom zvolenskej stolice, a v období reforiem sa pridáva k liberálnej šľachte, ktorá sa usiluje o modernizáciu Uhorska. Spolu s hlavným županom, Antonom Radvánszkym patrili k popredným liberálom v celej župe. Síce sa kvôli zlej finančnej situácii dostával do úzadia, keď sa v roku 1847 prehnal hladomor, pomáhal všetkými možnými prostriedkami (Beniczky 1924, 14). Po vypuknutí revolúcie ho Kossuth zavola a následne ho poverí, aby dohliadal na banské mestá, navyše ho neskôr vymenuje aj za majora domobrany. Beniczky, ktorý predtým chvíľu slúžil u jazdeckta sa ujme úlohy, a vystrojí vlastný oddiel z miestnych slovenských dobrovoľníkov, s ktorými vyvádza doslova husárske kúsky počas zimných bojov na Hornom Uhorsku. Preto ho vymenujú za podplukovníka revolučnej armády a veliteľa banských miest. Práve

tu sa dostáva do konfliktu s Hurbanovými oddielmi, voči ktorým úspešne zasahuje pri Šturci, pri Budatíne, na Liptove, v Prešove a pri Lučenci. Práve on ako poverenec uhorskej vlády sformuluje a vydáva zatýkací rozkaz na členov SNR. Je to mimoriadne zvláštna dichotómia aj pre modernú historiografiu, na ktorú poukazuje aj Ivan Halász vo svojej práci, tj. Slováci v hojnom počte bojovali v revolučnej uhorskej armáde, ako honvédi, kým Hurbanove oddiely boli iba marginálnou skupinou dobrovoľníkov, veľa z nich pochádzalo z Čiech a z Moravy (Halász 2011, 54–61). V našom kontexte je to o to zaujímavejšie, že sám Beniczky sa hlásil k slovenskému etniku, avšak národnostný vývoj Slovákov si predstavoval v modernom, liberálnom rámci slobodného Uhorska (Beniczky 1924, 6–7). Samozrejme, dnes vieme, že všetky vtedajšie koncepty boli vo svojej podstate utópiou, len poukazujeme na určité súvislosti s vývojom viacerých identít (slovenská, nemecká národnosť verus uhorská identita), ktoré charakterizovali vtedajšie nálady obyvateľstva. Nehovoriac o tom, že významní predstavitelia uhorskej povstaleckej armády pochádzali práve z týchto regiónov: z Turca, zo Spiša, z Liptova, zo Zvolena a stáročia tu žili spolu s tunajším slovenským a nemeckým obyvateľstvom, čiže poznali ich jazyk, zvyky, tradície. V takom kontexte Hurbanove oddiely nemohli postupovať takým tempom, akým si želali, kým uhorské vojská sa tešili pomerne väčšej obľube u obyvateľstva (Halász 2011, 59).

Beniczky bol jedným z tých veliteľov a jeho slovenské jednotky sa neskôr začlenili do armády Artúra Görgeyho. Po cárskej intervencii do Uhorska táto armáda zloží zbrane pri Világosi pred cárskeho vojskom, avšak okrem generála Görgeyho vydajú všetkých členov Rakúšanom. Aj samotný Beniczky sa dostane do kazamat Aradu, Komárna, neskôr do Kufsteinu. Tu začína písať svoje pamäte v nemeckom a v maďarskom jazyku. Po ôsmich rokoch ho pustia na slobodu, usadí sa v Pešti, kde sa pridá k sympatizantom liberálnej strany a tu sa začína jeho priateľstvo s Jókaim, u ktorého sa podľa policajného hlásenia každú sobotu schádzajú politici okolo Kolomana Tiszu a Pála Almássyho (Beniczky 1924, 708). Jókai doslova obdivuje Beniczkého, hlavne jeho vojenské a organizačné manévry, triezve zmýšľanie a humanizmus. Vznikne medzi nimi silné priateľské puto, avšak Beniczkého v roku 1864 znovu zatvoria kvôli podozreniu z príprav politického sprisahania v Uhorsku. Pustia ho až v roku 1867, keď sa začína organizovať spolok bývalých honvédov a angažuje sa v miestnej politike v Pešti. O rok sa stane obeťou dodnes nevyjasnenej vraždy, jeho zohavené telo nájdu v Dunaji. Jókaiho v tej dobe najviac inklinoval k Beniczkému, poznal jeho životnú dráhu, obdivoval jeho mimoriadne schopnosti, ktoré od tej doby implementoval do viacerých postáv vo svojich románoch (Nagy 1968, 138).

Dej románu *Akik kétszer halnak meg* (v českom preklade: *Včera a dnes*) sa odohráva na Považí, kam v rokoch 1879–80 Jókai často cestoval a očarila ho krása prírody a srdečnosť tunajších obyvateľov. Vlastne v rokoch 1880–90 sa viackrát vracia na územie dnešného Slovenska, napíše viac románov, ktorých dej sa odohráva v týchto regiónoch (Spiš, Liptov, Považie, Horehronie, Košice). Samozrejme účelom týchto ciest bolo aj hlbšie spoznávanie tejto lokality, nakoľko v rokoch 1884–92 bol poslancom za mesto Košice (Szénássy 1982, 62). Vo svojich cestopisoch opisoval túto malebnú krajinu a usilovnosť slovenského obyvateľstva, ktorých považoval za najvernejších zo všetkých národností v Uhorsku.

Vyzdvihuje ich vynaliezavosť, pribojnosť a pokoru. Celý text cestopisu implementoval do románu *Včera a dnes*, ako úvodnú kapitolu, kde opisuje krásy regiónu Považia (Jókai 2010, 7). Postava justičného úradníka, vlastne niečo ako zástupca polície je sformovaná z Ludwiga Beniczkého. Avšak pán Ferenc Illavay je človekom, ktorý sa nikdy vojensky neangažoval v povstaleckom boji, snažil sa ochrániť svojich ľudí z okolia, predovšetkým Slovákov. Jediným jeho hrdinským činom bolo vyhnanie zločineckej skupiny, prezlečených za Hurbanových slovenských dobrovoľníkov. Illavay však zistí, že títo ľudia vlastne nie sú ani Slováci, ani bojovníci, je to len obyčajná zlodejská skupina, ktorá sa zmocní cenností starého grófa Temetvényiho. Starý gróf je síce uhorským magnátom, ale je na strane Rakúskej reakcie (ako veľa zvučných mien uhorskej aristokracie, pozn. autora) a stiahol sa s dcérou do starého kaštieľa na Považí (do Tematína, po maďarsky: Temetvény, pozn. autora). Gróf si vyžiadal ochranu cisárskych vojsk, ale prišli zločinci, prezlečení za slovenských vojakov. Justičný sluha Illavay je však chytrý a zorganizuje oddiel z tunajších ľudí, pomocou ktorých sa im podarí vyhnúť zločincov z kaštieľa. Ubezpečí grófa, že jeho miestni slovenskí sluhovia sú mu verní a nemusí sa o ich lojalitu báť (Jókai 2010, 75). Čo sa týka kontextu Štúrovcov, zaujímavou postavou románu je šéf zločineckej skupiny Orol Krivánsky alias Žiborák, ktorý sa po prvý krát objaví v románe ako veliteľ slovenských dobrovoľníkov-vlastencov. Jókai ho dokonca postavil aj ako člena panslavistickej organizácie slovenskej svornosti. Počas nášho výskumu sa podarilo nájsť spojitosť medzi pamätami Beniczkého, a opisom tunajších udalostí. Beniczky, ako poverený kapitán a správca banických miest dával úradný zámok na majetok Ostrolúckych. Táto uhorská, pôvodom slovenská aristokratická familia bola tiež na strane Rakúska, nehovoriac o tom, že od vzniku podporovali všetky snahy SNR. Na základe najnovších poznatkov práve po vydaní zatýkacieho rozkazu na Štúra, Hurbana a Hodžu, práve Gustáv Ostrolúcky ukrýval Hurbana a Štúra v podhradskom kaštieli. Neskôr sa Hurbanove oddiely aj nakvartirovali k nemu do kaštieľa a on ich s radosťou vítal. Po revolúcii do konca aj finančne podporoval prestavbu kostola v Hlbokej (Demmel 2011, 124–131, resp. Beniczky 1924, 162). Ako sme sa mohli presvedčiť, určitá spojitosť s udalosťami existuje, o čom svedčí aj opis príbehu slovenských dobrovoľníkov ako hostí v grófskom kaštieli. Samozrejme, z tohto rámca si Jókai vykonštruoval vlastný príbeh, kde si do úlohy hrdinu postavil Illavayho, človeka s mimoriadnymi organizačnými schopnosťami, ktorý má nadovšetko rád miestny slovenský ľud a ochraňuje ho. Jeho postava sa priamo spája s Beniczky, o tom nepochybujú ani autori monografií (Nagy 1968, 138). Do úlohy negatívneho hrdinu opäť postavil politického predstaviteľa triumvirátu, v tomto prípade vojenského predstaviteľa SNR: Hurbana. Jeho negatívny vzťah k predstaviteľom SNR sa nikdy nezmenil. Avšak tá spomínaná ambivalencia sa ešte viac prehĺbila: doslova velebil obyčajný slovenský ľud (hlavne tých, ktorí bojovali za uhorskú vec) a do konca jeho života sa objavujú iba v pozitívnom zobrazení, ale predstaviteľom slovenského triumvirátu nikdy neodpustil ich zradu.

Konklúzia

Akú konklúziu by mohol napísať človek, ktorý skúma slovensko-maďarské literárne vzťahy, najmä v období dlhého 19-teho storočia? Azda nič konštantné, nakoľko Jókaiovská filológia je síce nesmierne bohatá, ale areálne vzťahy autora sa dodnes podrobne nepreskúmali. Autor týchto riadkov sa na základe svojho výskumu pokúsil o hlbšiu syntézu, z kontextu zobrazenia Slovákov v dielach Jókaiho, ale ten kontext by bol osožný preskúmať predovšetkým zo slovenskej literárnovednej strany. Ako by sme sa k tomu mohli spoločne priblížiť? Domnievame sa, že obojstrannou snahou o lepšie spoznanie našich spoločných literárnych dejín, snahou, aby sme odbúrali skoro dvestoročné ukotvené stereotypy, ktoré brzdia určitý druh spolupráce. Napríklad Jókaiho osoba z aspektu Slovákov môže byť zaujímavá nielen z antagonizmov, propagovaných na stránkach Národných novín. Keď berieme do úvahy, že Jókai bol jediný z poslancov uhorského snemu, ktorý sa angažoval vo veci Viliama Paulínyho-Tótha, aby Matica Slovenská dostávala rovnakú finančnú podporu ako ostatné kultúrne spolky vo vtedajšom Uhorsku (Jókai 1930, 131–136), už máme aspoň jeden styčný bod, ale určite ich je oveľa viac. Berme len do úvahy, že tak, ako Štúr pre Slovákov, aj Jókai je vlastne národnou ikonou pre Maďarov, hoci obaja žili a tvorili v jednej dobe na území rovnakého štátu. Obaja boli spisovateľmi a významnými publicistami, prečo neskúsime porovnať ich tvorbu z kontextu romantizmu na oboch stranách? Určitý antagonizmus, ktorý bol po roku 1867 živý aj zo strany Vajanského a Škultétyho tiež neprospeval k urovneniu si vzťahov, tak isto ako spomínaná dichotómia u Jókaiho (Chmel 1973, 383). Je to na nás, aby sme odkryli tieto otázky a začali spolu diskutovať o možných cestách spoločného výskumu o dichotómii spoločného literárneho romantizmu.

Literatúra

- Beniczky, Lajos (1924): *Beniczky Lajos bányavidéki kormánybiztos és honvédeztudós vizsgálatai és jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról és tót mozgalomról*, red. Steier Lajos, Budapest: Magyar Történelmi Társulat.
- Chmel, Rudolf (1973): *Literárne vzťahy slovensko maďarské: Dokumenty z 19. a zo začiatku 20. storočia*, Martin: Osveta.
- Chmel, Rudolf (1980): *Két irodalom kapcsolatai*, Bratislava: Madách.
- Chmel, Rudolf (2009): *Romantizmus v globalizme: Malé národy – veľké mýty*, Bratislava: Kalligram.
- Chmel, Rudolf (2010): *Slovenský komplex*, Bratislava: Kalligram.
- Demmel, József (2011): *A szlovák nemzet születése: Ludovít Stúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon*, Bratislava: Kalligram.
- Fábri, Anna (1991): *JÓKAI-MAGYARORSZÁG: A modernizálódó 19. századi magyar társadalom képe Jókai Mór regényeiben*, Budapest: Skiz.
- Ferenčuhová, Bohumila (2007): *Zmieri sa Slovensko so svojim nacionalizmom?*, In. Red. SZIGETI László: *Slovenská otázka dnes: Výber z textov časopisu OS 1997–2006*, Bratislava: Kalligram.
- Fried, István (1974): *Jókai Mór szlovák tárgyú regényeinek forrásaihoz*, In. Irodalomtörténeti Közlemények, ročník 78., č. 1., Budapest: Akadémiai Kiadó, 84–87.
- Halász, Ivan (2011): *Uhorsko a podoby slovenskej identity v dlhom 19. storočí*, Bratislava: Kalligram.

- Jókai, Mór (1930): *Jókai Mór politikai beszédei I.(1861-1878)*, Budapest: Franklin.
- Jókai, Mór (1963): *Szomorú napok*, red. SZEKERES László, Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Jókai, Mór (1980): *Cikkek és beszédek III.: (1849. február 9 – 1849. július 6)*, red. Lengyel Dénes, NAGY Miklós, Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Jókai, Mór (2010): *Akik kétszer halnak meg I.*, Budapest: Kossuth Kiadó.
- Koselleck, Reinhart (1997): *Az asszimetrikus ellenfogalmak történeti – politikai szemantikája*, maďarský preklad a doslov: Márton SZABÓ, Budapest: József Eötvös Műhely.
- Nagy, Miklós (1968): *Jókai: regényíró útja 1868-ig*, Budapest: Szépirodalmi Kiadó.
- Pichler, Tibor (2007): *Národovci alebo občania: Inštitucionalizácia ako problém*, In. Red. Szigeti László: *Slovenská otázka dnes: Výber z textov časopisu OS 1997-2006*, Bratislava: Kalligram.
- Sötér, István (1979): *Félkör: Tanulmányok a XIX. századról*, Budapest: Szépirodalmi Kiadó.
- Szajbély, Mihály (2010): *Jókai Mór (1825 – 1904)*, Bratislava: Kalligram.
- Szénássy, Zoltán (1982): *Jókai nyomában*, Bratislava: Madách.